

maradványait. A bástya fekvése megerősítette a középkori épületegyüttes korábbi lokalizációjának helyességét. A bástya cölöphelyei átvágták egy épület ÉK-i sarkának törmelékekkel viszszatöltött alapárkát. Az alapárok felett Árpád-kori kerámiával keltezett réteg húzódtott. Az alapozásmaradvány ismert méretei: 8 m (É–D)×2,8 m (K–NY). Körülötte sírok egyelőre nem jelentkeztek, így világi használata valószínűsíthető, építése a stratigráfia és a topográfia alapján a 9. századra tehető.

Déli felület: A Hadrianus templomtól D-re, a “homokgödör” É-i szélének meghatározására, és a még megmaradt középkori temetőrészletek feltárására (a tavaly már részben megnyitott) 45 m hosszú és 5 m széles szelvényt sorban dolgoztunk, melyhez D felé 15 m hosszú szakaszon további 3 szelvényt csatlakoztattunk. A területen a 9. századi Mária templomhoz, illetve 11. századi utódához, a Szent Adorján bencés kolostortemplomhoz tartozó Karoling- és Árpád-kori sírokat és a homokbányászással bolygatott sírtöredékeket találtunk. Bolygatatlan középkori temetkezéseket találtunk azokban a szelvényekben is, amelyek a korábbi ásatások során készült dokumentáció alapján a homokgödör területére esnek. Hitelesítettük az 1954. évi feltárás két szelvényét is (É38, É39). A kutatás során több helyen elértük a homokgödör “valós” szélét, de maradtak olyan szakaszok is, amelyeknél még nem jutottunk el a sírok szintjéig, azaz nem tudtuk megállapítani, hogy milyen mértékben sérültek meg a sírok és a náluk korábbi vagy későbbi telepjelenségek.

Munkatársak: Gergely Katalin PhD hallgató; Bajkai Rozália, Blay Adrien, Kondé Zsófia, Kovacsóczy Bernadett, Pánczél-Bajnok Katalin, Varga Anna régészhallgatók.

SZÖKE BÉLA MIKLÓS – RITOÓK ÁGNES

389. Zirc, ciszterci apátság (MRT 4. k. 81/2. lh., KÖH 9874) (Veszprém megye) Á, Kk, Kú

2011. július 13. és augusztus 16. között ásatást végeztünk a középkori kolostorépület K-i szárnyánál és a középkori templomépület K-i részénél. Célunk a 2007-ben feltárt és helyreállított K-i kolostorszárny környezetének tisztázása volt, a Hümpfner Tibor által 1912–13-ban végzett kutatások hitelesítésével. A munka során feltártuk a K-i kerengőt, a sekrestyét, a D-i keresztházat a két D-i mellékszentéllyel, valamint a négyzetet, a szerzetesi kórus és a főszentély D-i felét.

Az ásatáson 3 szelvényt nyitottunk. A 2011/I szelvényt a templom négyzete, a D-i keresztház É-i fele, a főszentély és D-i első mellékszentély felett; a 2011/II szelvényt a D-i második mellékszentély, a D-i keresztház D-i fele és a sekrestye helyén; a 2011/III szelvényt a K-i kerengőfolyosó, a D-i mellékhajó két K-i boltszakasza a szerzetesi kórus D-i felének területén.

A szentélyzáradék és a keresztház falainak csak a kiszedett alapozási árka került elő, a keresztház Ny-i falának és a kórusnak az alapozásai azonban fennmaradtak. A templom járószintje mindenhol nyom nélkül elpusztult.

A szentélyekben és a keresztházban nem találtunk sírokat utaló nyomokat. A DNy-i négyzetei pillér és a hosszház első D-i pillére között 2 sírgödört tártunk fel. A D-iben 1, az

É-abbiban 2 egymásra temetett csontváz feküdt. A D-i sírban koporsószőg és sűrűn egymás mellé helyezett, pálcá alakú rézveretekkel díszített öv került elő. E sírokkal egyvonalban a D-i hosszházfal mentén egy üres sírgödört találtunk. Ezt metszette egy Ny-abbra ásott sír, ami a hosszház falpillér-alapozásához igazodva kissé É-abbra helyezkedett el. Ez utóbbi sírgödörben is 2 egymásra temetett csontvázat tártunk fel.

A K-i kerengő területén végzett ásatás feltárta a kerengő D-i határfalát. A kerengőfal D-i sarka jó állapotban maradt meg. A kerengőfal É-i végét nem tudtuk pontosan megállapítani. A kerengőfal építési korát a fal habarcsából előkerült 2 db Zsigmond-*parvus* határozta meg. A kerengőfolyosó területén két 2007-es kutatóárkot tisztítottunk ki.

A kerengő területén több sír került elő. A 2007-ben nyitott É-abbi kutatóárokban fóliával letakarva bennmaradt egy sírcsoport. Itt 5 sír került elő, 3 többé-kevésbé teljes, 2 töredékes állapotban. A legészakabbi (18/a) sírban rézrozzettás bőrv és bőrtársoly maradványai kerültek elő. A 2007-es D-i kutatóárok-tól É-ra nagy méretű, kissé íves alaprajzú, mély, kora újkori beásást találtunk. D-i végében a sárga altalajba állított vaskapa került elő. A beásás 2 sírt is elpusztított, amelyeknek csak a koponyateteje maradt meg. A beásás feltehetően a kolostor 18. századi bontásakor keletkezett kincskereső gödör volt. A szelvényi D-i végének közelében egy nyitott színszerű épület 2 négyzetes téglapillérét tártuk fel. A megtalált alapozások valószínűleg ahhoz a kis kerti építményhez tartoztak, amelynek tetőzete még látható Hümpfner Tibor 20. század eleji fényképfelvételén a barokk kerítésfal mögött.

Összefoglalva 2011-es kutatásunk eredményeit, kimutathatjuk, hogy a Zirci apátsági templom szentélyfejének alaprajza nagyjából megegyezett a Hümpfner Tibor által feltételezett, hagyományos, keresztházas, 2-2 mellékszentélyes ciszterci templomtípusával. A templom és a kolostor azonban nem egyetlen építési szakaszban készült el. Elsőként a templom alapozása, és vele együtt a keresztház és a szentélyek felmenő falai készültek el. Az építkezés a szentélyekkel indult, ezt folyamatosan követte a D-i keresztház építése, amellyel egy időben már hozzákezdtek a K-i kolostorszárny munkálataihoz is. Az építés második szakaszában, de még a 13. században épültek meg a templom hosszházának felmenő falai a már kész alapozáson, a főhajó pillérsora a Ny-i négyzeti pillérekkel együtt, ill. a pillérek által tartott keresztház-, négyzet- és hosszházboltozat. Ebben az időben alakíthatták ki a D-i szerzetesi kaput és mellette a D-i keresztház Ny-i falához simuló *armáriumot* is, melyet később átépítettek, továbbá a K-i kolostorszárny emeleti *dormitórium*ából a templomba vezető lépcsőt. Ugyancsak ehhez az építési szakaszhoz tartozhat, vagy még későbbi a D-i keresztház tengelyében a templombelsőben álló ismeretlen funkciójú falpillér, ill. a kolostorudvar D-i zárófala. A 13–14. században a kolostornak bizonyosan nem volt kőfalú kerengője. A K-i kerengőfolyosó udvari fala egyértelműen Zsigmond király korából származik. A D-i mellékhajóból és a kerengőből előkerült, veretes övekkel eltemetett halottak arra vallanak, hogy a késő középkorban a templomban és a kerengőben egyaránt temetkeztek világi személyek.

A 18. században, közvetlenül a templom és a kolostor bontását követően épül fel a barokk hátsó kolostorkert kerítésfala, és egy hozzá kapcsolódó nyitott szín. A kerítés építéséhez nagy mennyiségben használták fel a templom bontott köveit.

BUZÁS GERGELY

390. Zsámbok, Hosszú-mezsgye (Szennyvíztelep) (MRT 11. k. 28/15. lh., KÖH 26536) (Pest megye) U, LT, Sza, A, H?, Á, Kú

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága 2010 novembere és 2011 júliusa között szennyvíztisztító telep építését megelőző feltárást végzett a Vácszentlászló és Zsámbok határán fekvő Hosszú-mezsgye és a Hajta-patak DNY-i oldalán elterülő Kásá-tető határrészekben. 2010. november és december hónapokban 81 kutatóárok segítségével meghatároztuk a megelőző feltárást területét, majd 2011 januárjától júliusáig több mint 6 hektárnyi területet tártunk fel.

Az első szakaszban a Hajta-patak DNY-i oldalán elterülő sávra összpontosítottunk (Vácszentlászló 035 hrsz.). A próbafeltárási eredményeként jól megfigyelhető volt, hogy két nem összefüggő telep nyomait találtuk meg. A megelőző feltárást így a sáv ÉNy-i és DK-i sarkára irányult. A DK-i sarokban egy Árpád-kori telep részlete került elő. Jól megfigyelhető volt a település struktúrája: a patak párhuzamos és merőleges vízvezető árkok egymás mellett elhelyezkedő gazdasági egységeket különítettek el. Ezekben az egységekben házak, tárológödrök, kemencék és egy kút került elő. A terület patak felé eső részén a magas talajvízszint miatt több objektumot sem tudtunk teljesen feltárni. A kibontott objektumokban a korszakra jellemző gyorskorongolt fehér kerámiatöredékek, orsógombok, valamint állatsont és őrlőkövek kerültek elő.

A terület ÉNy-i szélén egy szarmata telep nyomait – több házat és tárológödröket, egy kemencebokrót és egy nagy méretű agyagnyerőgödört – találtuk meg. A leletanyagban a gyorskorongolt sötét házi kerámia mellett a kézzel formált fazekak töredékei, orsógombok is előfordultak.

A patak É-i oldalára eső (Vácszentlászló 037, Zsámbok 076/61 hrsz.), a terület patak párhuzamos részén a próbafeltárási eredményei alapján a teljes sávban lelőhelyet lokalizáltunk. Itt egy kelta és egy szarmata telep objektumait találtuk meg. Ezek eloszlása nem egységes, a szarmata korszakba sorolható jelenségek a sáv ÉNy-i felében jelentkeztek, így feltételezhetően összefüggnek a patak túlsó oldalán feltárt teleppel. A kelta és szarmata telepet jól elkülönítette a patak párhuzamosan futó kettős árokrendszer, amely csak a szarmata részen volt megfogható. A sáv közepétől DK-i irányban eltűntek a szarmata objektumok és megjelentek a kelta objektumok, amelyek a feltárást határáig folyamatosan jelentkeztek. Ezen a teleprészen csak nyomokban mutatkoztak a patakra merőleges és azzal párhuzamos árkok. Ezeken kívül a telepekre jellemző házak, külső kemencék, tárológödrök valamint több vörösre égett, négyzetes alakú gödör is előkerült. Ez utóbbiak funkciója bizonytalan, feltételezhetően ércpörkölő gödrök voltak, de fémmegmunkáló műhely nem került elő. A leletanyagra a gyorskorongolt, polírozott tálak, grafitos fazekak jellemzők.

Az objektumok között két sír is feltártunk. Az egyik egy erősen rongált kelta női sír volt lignit és bronz karpereccel. A másik a késő avar korszakba sorolható női sír, melyben a váz mellett pár dinnyemag alakú gyöngy és egy bronz fülbevalópár töredékei kerültek elő.

A szarmata és a kelta telep találkozásánál nem tudtunk pontos megfigyeléseket tenni, mivel oda a 17. században egy malom, valamint több feltételezhetően hozzá tartozó gazdasági épületet építettek. A gazdasági épületek alapját és falazatának egy részét, valamint a malom facölöpjeinek nagy részét is megtaláltuk, amikből kiderült, hogy az első építési fázisa az 1660-as évekre datálható.

A feltárt terület legintenzívebben települt része a Hosszú-mezsgye DK-i oldala és dombháta volt. Itt fokozatosan megszűntek a kelta jelenségek, megjelentek viszont egy középső neolitik és egy feltételezhetően 9–10. századi telep objektumai. A középső neolitik (zselizi kultúra) telepobjektumai (számos gödör, cölöpszerkezetes ház, körárok) a sáv K-i felén sűrűsödtek. A leletanyagban a kézzel formált, nagy méretű hombárok és tárolóedények töredékei dominálnak, de ezek mellett megjelenik a karcolt és festett finomkerámia is. A feltételezhetően a 9–10. századba sorolható telep objektumai a sáv középső felén és Ny-i oldalán jelentkeztek. A telepet házak (vált és kőpakolós kemencékkel) és tárológödrök alkották. A telep leletanyagban igen szegényes volt, kevés, gyenge minőségű, kézzel formált, levágott peremű fazéktöredék és kövek kerültek elő.

Az eddigiektől elkülönülve a terület É-i sarkában egy 13 síros temetőrészletet is feltártunk. A temető minden sírját kirabolták, de a bennük maradt mellékletek alapján (D alakú, lehajló tuskájú bronzcsat, kétoldalas csontfésűk, nyílhegyek, borostyán kardgomb) és a meglévő torzított koponyák alapján az 5. századba sorolhatók.

Összegezve: a Vácszentlászló 035, 037 hrsz.-ú és a Zsámbok 076/61 hrsz.-ú területeken végzett megelőző feltárást 61 321 m²-t érintett, ezen összesen 853 objektumot tártunk fel. A területen 3, egymástól független lelőhelyet lehet lokalizálni, a legnagyobb kiterjedésű a Vácszentlászló 037 hrsz.-ú és a Zsámbok 076/61 hrsz.-ú telkeken található, ami a korábban terepbejárások alapján ismert Zsámbok 15. lelőhellyel azonos. A feltárást két újabb lelőhelyre is fényt derített, amelyek a Vácszentlászló 035 hrsz.-ú terület ÉNy-i és DK-i részén találhatóak.

Munkatársak: Patay Róbert régész, Liebhaber Réka, Márkus Balázs, Papi József, Szabó Emese, Szrnka Attila Várkonyi Diána technikusok.

FARKAS ZOLTÁN